

YAKUT (SAHA) TÜRKÇESİNDE İKİLEMELER¹

Recep KARDEŞ²

Özet

Türkçenin tarihi dönemlerinden beri kullanılan ikilemeler, anlamı pekiştirmek, kavramları güçlendirmek ve cümleye ahenk katmanın yanı sıra dilde yeni kelimeler türeterek dilin sözcük zenginleşmesine katkı sağlar. Bu dil yapısı gerek kavramlaştırma gerekse söz dizimi açısından önemlidir. Bu çalışmada Yakut (Saha) Türkçesiyle yazılmış edebî eserlerden ve sözlüklerden tespit edilen ikilemeler; diziliş, anlam, yapı, sözcük türleri ve kökenleri bakımından sınıflandırılıp incelendi. İnceleme sonucunda elde edilen verilerden hareketle Yakut (Saha) Türkçesindeki ikilemelerin karakteristik özelliği ortaya koyulmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: İkileme, tekrar, Yakut Türkçesi, Sınıflandırma, anlam, yapı, köken, diziliş.

Kardeş, Recep. "Yakut (Saha) Türkçesinde İkilemeler". *Siberian Studies (SAD)*, 3.8 (2015): 35-60.

Kardeş, R. (2015). Yakut (Saha) Türkçesinde İkilemeler. *Siberian Studies (SAD)*, 3 (8), s.35-60.

¹ Bu makale Doç. Dr. Ersin TERES danışmanlığında hazırlanan "Yakut (Saha) Türklerinin Ala-Bulkun Olonhosunda Geçen İkilemeler" başlıklı tezden çıkartılmıştır.

² Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Bişkek, Kırgızistan
recepkardeş69(at)gmail.com

HENDIADYOINS IN YAKUT

ABSTRACT

Hendiadyoins, having been used since the period of Turkic history, contributes to the enrichment of vocabulary while producing new words in the language besides strengthening the meaning and concepts and adding harmony to the sentence. This is very important both in terms of the conceptualization and the syntax. The hendiadyoins have been researched, determined from the words and works written in the Yakut (Sakha) Turkic language in terms of the arrangement, meaning, structure, kinds of words and word origins. It has been tried to put forward distinctive feature of the Yakut (Sakha) Turkic hendiadyoins, basing on the obtained data at the end of the research.

Keywords: Hendiadyoins, reduplication, Yakut Turkic, classification, meaning, structure, origin, arrangement.

ПАРНЫЕ СЛОВА В ЯКУТСКОМ ЯЗЫКЕ

Парные слова, которые использовались в древне-тюркском, способствует обогащению словарного запаса образуя новых слов помимо укрепления смысл и понятия и прибавив и гармонию в предложении. Это очень важно как с точки зрения концепции и синтаксиса. Мы исследовали парные слова взятые из слов и произведений, написанных в Якутский (Саха) тюркского языка по их расположения, значение, структура, виды и происхождение слов. Мы постарались показать отличительные черты Якутской (Саха) тюркских парных слов основываясь на полученных данных в конце исследования.

Ключевые слова: парные слова, повторы, Якутский язык, классификация, значение, структура, происхождение, расположение.

Giriş

Pek çok dilde olduğu gibi dilimizde de sıkça kullandığımız anlatım biçimlerinden olan ikilemeler; anlamı güçlendirmek, verilen anlamı pekiştirmek, cümleye ahenk katmak, söylenilene vurgulamak ve verilmek istenen mesajın etkisini artırmak için aynı sözcüğün tekrar edilmesi ya da eş, yakın anlamlı veya zıt anlamlı sözcüklerin yan yana kullanılmasıdır. Türkçenin tarihi dönemlerinden beri sıkça kullanılan ikilemeler, 11. yüzyılda yaşamış büyük Türk dilbilimcisi Kaşgarlı Mahmut'un da dikkatini çekmiştir. Kaşgarlı Mahmut Türk dilinin ilk gramer-sözlüğü olan *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserinde Türklerin de kelimeleri ikilemeli olarak kullandığını belirterek şu tespitlerde bulunmuştur:

"*Bilimmelidir ki Oğuzların dili incedir, Türklerin birisi asıl ve kök diğeri takıntı olmak üzere çift olarak kullandıkları her bir ismin ve fiilin Oğuzlar takıntı olanını kullanırlar. Hâlbuki öbür Türkler, bunu tek olarak söylemezler. Söz gelimi, Türkler bir şeyi kattıkları zaman **kattı kardı**, derler. Burada kök olan kattı'dır. Kardı kelimesi takıntıdır. Oğuzlar bir şeyi bir şeyle karıştırdıkları zaman **kardı** deyip asıl olanı bırakırlar. Yine böyle Türkler edhgü yawlak derler, iyi kötü demektir. Edhgü = iyi, yawlak = yawuz, kötü, anlamındadır. Bu ikisini birlikte kullanırlar. Tek olarak birisini kullanmazlar. Oğuzlar ise bunları tek, yalnız olarak tanırırlar"*(Atalay, 1998:432).

İkilemeler geniş bir alanı kaplayan, dilbilimciler tarafından üzerinde çokça durulan bir konudur. Bu yüzden *ikilemeler* üzerine yapılan tanımlar ve kullanılan terimler farklılık gösterir. İkileme kavramı için dilimizde terim olarak *hendiadyoin* (Çağatay 1978), *ikileme* (Hatipoğlu 1981; Korkmaz 2003; Erdem 2005; Vardar 2002), *ikiz kelime* (Eren 1949), *tekrar grupları* (Karahan 1999), *çift sözler* (Tietze 1966), *tekrarlar* (Tuna 1948; Ergin 2002), *kelime koşması* (Ağakay 1954), *koşma takımları* (Banguoğlu 2000), *ikizleme* (Bilgegil 1982), *ikizlenmeler* (Gencan 2001), *sıralamalar* (Gronbech 2002) gibi terimler kullanılmıştır. İkileme; Fransızcada *redoublement*, *hendiadyoin*, Almancada *Verdoppelung*, *hendiadyoin*, İngilizcede *reduplication dual*, *hendiadyoin* (Hatiboğlu 1971: 9), Rusçada *reduplikatsiya* (*редупликация*) *rovtor udvoeniye* (*повтор удвоение*) (Rozental-Telenkova 1976), *parniye slova* (*парные слова*) (Baskakov 1947) terimleri ile karşılır. Diğer Türk lehçelerinde ise, Krg. *koş söz* (KUDAYBERGENOV vd. 1980), Kzk. *qos söz* (ISKAKOV 1991); Özb. *çüft söz*, *çüft tekrar söz*, *tekrariy söz* (ÖZ 1993); Tuv. *narın demdek adı* (SAT vd. 1993); Hks. *xos xadıl sös* (DOMOCAKOV vd. 1991); Alt. *Kolbolu sös* (Tyuhteneva vd. 1952); Ykt. *paaralaspit tillar*, *xanıılı tillar* (Antonov vd. 2009) gibi kelimelerin ikilemeye karşılık olarak kullanıldığını görmekteyiz.

İkilemeler, farklı çalışmalarda farklı şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan başlıcaları şunlardır:

İkileme, TDK Türkçe Sözlüğünde “Anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılması: yavaş yavaş, irili ufaklı, aşağı yukarı gibi.” (TDK, 2005: 948), Ahmet Topaloğlu’nun terimler sözlüğünde “Anlama güç katmak amacıyla kelimelerin veya bazı seslerin tekrarlanması; bu şekilde yapılan kelime öbeği.” tanımlanmıştır (Topaloğlu 1989: 87). Berke Vardar’ın terimler sözlüğünde ise ikilemeyi “Anlama güç katmak amacıyla bir birimi, seslemi yineleme, aralarında benzerlik bulunan birimleri art arda kullanma: ölen ölene, güzel güzel, ev mev, vb.” şeklinde tanımlamıştır (Vardar 1988: 125). Vecihe Hatiboğlu ise *Türk Dilinde İkileme adlı* çalışmasında ikilemeyi “Anlamı güçlendirmek için, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılması.” şeklinde tanımlamıştır (Hatipoğlu 1971: 9). İkilemeler üzerine bir başka tanımı da Muharrem Ergin şu şekilde yapmıştır: “Tekrarlar aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime gruplarıdır. Tekrarı meydana getiren iki kelimenin tekrara iştiraki tamamıyla birbirine eşittir (fonksiyon, şekil, vurgu).Eksiz yan yana gelirler ve her iki kelime de kendi vurgusunu taşır.” (Ergin 1972:377-379). İkilemeler üzerine ciddi araştırma sahibi Mehmet Ali Ağakay ise ikilemeyi “Türkçedeki olay, çoğu yeni kavram anlatmak veya belli bir kavrama değişik bir renk vermek üzere birbirine koşulan iki kelimedenden tek bir kuruluş, temelli, anlamca bağımsız bir kuruluş üretmek yolunda bir yapı yöntemidir.” Böyle tanımlamıştır (Ağakay 1988, 98). Kaya Bilgegil ise *ikileme* terimi yerine *ikizleme* terimini kullanarak şöyle tanımlama yapmıştır: “Araya hiçbir ek girmeksizin aynı cinsten iki kelimenin tekrarıyla hâsıl olan gruplar, ikizlemeleri teşkil eder.” (Bilgegil 1982: 162- 163). Mehmet Hengirmen, *ikileme* terimini kullanarak şöyle tanımlamıştır: “Anlatımı daha güzel ve etkili bir duruma getirmek için aralarında ses benzerliği bulunan yakın, aynı ya da zıt anlamlı sözcüklerin yan yana kullanılmasına ikileme denir.” (Hengirmen 1995: 400- 409).Zeynep Korkmaz: "aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi" diyerek ikilemeyi tanımlamıştır (Korkmaz 1992: 82). Tuncer Gülensoy, *Türkçe El Kitabı*'nda ikilemeleri şöyle tanımlamıştır: “İkileme, bir kelimenin tekrarlanması, anlatımları yakın ya da karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılmasıdır. İkilemeler ayrı yazılır.” (Gülensoy 2000: 339). Saadet Çağatay “Uygurcada Hendiadyoinlar” adlı çalışmasında “Aynı manada yahut yakın manadaki iki kelimenin bir tek kelime gibi bir mefhum ifade etmesine Hendiadyoin denir. Hendiadyoinler ekseriya iki sinonimden ibarettir. Yani her iki kelimedede aynı manaya gelen ayrı ayrı kelimeler olup, bunlar ayrı ayrı da aynı manada kullanılabilirler.(...) Bunların yanında birbirini tamamlayan, bazen de birbirinin mukabili ve hatta zıddı olan kelimelerden mürekkep Hendiadyoinler vardır ki bu gibi teşkillerin kısımlarına antonymie deriz.” (Çağatay 1978: 97-144) diyerek

ikilemeleri tanımlamıştır. Leyla Karahan, tekrar grubu içinde ele aldığı ikilemeleri “bir nesneyi, bir niteliği, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubu” olarak tanımlar ve özelliklerini şu şekilde sıralar: (Karahan 2008: 60-62)

- a. *Grupta yer alan kelimeler arasında hem şekil hem de anlam ilişkisi vardır.*
- b. *Tekrarlar, anlamı kuvvetlendirir; nesne ve harekete çokluk, süreklilik ve beraberlik anlamı kazandırır.*
- c. *Bağlama ve çekim edatları dışında bütün kelimelerle tekrara grubu kurulabilir. Ünlemler tekrara elverişli kelimelerdir.*
- c. *Grubu meydana getiren unsurlar çekim eki taşıyabilir.*
- d. *Grup içindeki kelimeler, eş görevlidir. Genellikle kelimeler arasında belirli bir ses düzeni bulunur. Bundan dolayı, tekrar gruplarının birçoğunda unsurların yeri değiştirilemez.*
- e. *Grupta yer alan kelimelerden biri, zaman içinde tek başına kullanımdan düşmüş olabilir.*
- f. *Tekrar grupları, söz dizimi içinde isim, sıfat, zarf ve fiil görevi yapar.*
- g. *Bu grupta her unsur kendi vurgusunu taşır. Kelimeler arasına virgül konmaz.”*

Türkçenin hemen hemen her döneminde kullanılan ikilemeler birçok araştırmacının da dikkatini çekmiştir. Hatiboğlu, “Türkçe, ikileme konusu ele alınmadan yapı bakımından aydınlatılamaz. Türkçede ikileme o kadar yaygın, örnekleri o kadar çoktur ki başka dillere bakarak, olayın ayrıca ele alınmasından, inceden inceye bütün örnekleriyle saptanmasından vazgeçilemez. Çünkü ikileme olayı, yapı bakımından, Türkçenin temellerine kadar inen bir özelliktir. Türkçenin yapısı, başlı başına ele alınınca, ikileme olayının önemi ortaya çıkar.” (Hatiboğlu 1981: 9) diyerek ikileme konusu üzerine araştırma ve inceleme yapılmasının ne kadar gerekli olduğunu bize gösterir. Gerek tarihi Türk lehçelerinde gerek modern Türk lehçelerinde ikilemeler üzerine çeşitli çalışmalar yapılmış ancak, Saha (Yakut) Türkçesinde ikilemeler konusu üzerine kapsayıcı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada Saha (Yakut) Türkçesindeki ikilemeleri farklı açılardan incelemeye çalıştık.

Yakut (Saha) Türkçesindeki İkilemeler ve Bu İkilemelerin Sınıflandırılması

Yakut (Saha) Türkçesinin gramerinde ikilemeler morfoloji bölümünde “birleşik kelimeler” adı altında incelenir. Rusça yazılmış gramer kitaplarında ise *parnie slova* (Antonov vd. 1982:113). Yakut (Saha) Türkçesiyle yazılmış gramer kitaplarında ise *hanılı tullar, paaralaspıt tullar* (Filippov vd. 2009) şeklindedir. İmlada ise ikilemeler arasına tire işareti konur.

İkilemeler aynı sözcük türlerinden oluşurlar: *sir-hallaan* (isim), *kiir-tağıs* (fiil), *ol-bu* (zamir), *uhun-kılğas* (sıfat). İkilemeler başlığı altında aynı kelimenin tekrarıyla oluşan yapı ise Yakutça gramer kitaplarında *hatulahu* (tekrarlar) terimiyle yer alır *sir-sir*, *cie-cie*, *kıra-kıra* v.b gibi (Filippov vd. 2009). Yakut (Saha) Türkçesinde tekrarlar **1-**Aynı iki sözcüğün tekrarından oluşurlar: *bar-bar*, *sıt-sıt*, *uhun-uhun*. **2-**Pekiştirme edatı olan “*da*” ekinin eklenmesiyle kurulurlar: *kel da kel* “gel de gel”, *küöh da küöh* “yeşil mi yeşil”. **3-** Teklik 3.şahıs iyelik eki olan “*-te*” ekinin eklenmesiyle oluşur: *beye-beyete*. **4-** İkilemeyi oluşturan ilk öge ek almazken ikinci öge çıkma hali “*-ttan*” ekini alır: *ie-iyebitten*, bazen tam tersi bir durum da görülebilir: *üçügeyten-üçügey*. **5-** İsimden isim yapım eki olan “*-ık*” ekinin ikinci ögedeki sıfatı zarf yapmasıyla oluşur: *ütüö-ütüötük*, *kere-keretik*, *ulağan-ulağannık*. **6-** Anlamı pekiştirmek için istenen kelimenin ilk hecesi alınır ve anlamlı ögenin başına eklenmesiyle oluşur. Yani; *ilk hece+p+kelime gövdesi* kalıbıyla kurulanlar: *ıp-ırıgan*, *kip-kirdeeh*.

Bu çalışmada kullanılan ikilemeler Yakut (Saha) Türkçesiyle yazılmış çeşitli roman, destan, gramer kitapları ve sözlüklerden derlenmiştir.

1. DİZİLİŞİ BAKIMINDAN İKİLEMELER

1.1 Seslerin Durumuna Göre İkilemeler

M. Ali Ağakay’ın “*Türkçede Kelime Koşmaları*” adlı makalesinde mantığın belli bir sıra göstermediği (eş anlamlı, yakın anlamlı, karşıt anlamlı, yarı anlamlı veya kendi başına anlamlı olmayan koşuklarla yapılmış koşmalarda) ikileme dizilişlerinin bazı ses özelliklerine göre düzenlendiği belirtilmiştir (Ağakay 1954: 97-104). İkilemelerin gelişigüzel oluşmadığını belli başlı diziliş ilkelerine göre yan yana gelerek farklı bir yapı oluşturduklarını görmekteyiz. Biz bu bölümde ikilemeleri *İlk Ögesi Ünlüyle Diğer Ögesi Ünsüzle Başlayan İkilemeler* (Ünlü+Ünsüz), *Her İki Ögesi de Ünlüyle Başlayan İkilemeler* (Ünlü+Ünlü), *İlk Ögesi Ünsüz, İkinci Ögesi Ünlüyle Başlayan İkilemeler* (Ünsüz+Ünlü), *Her İki Ögesi de Ünsüzle Başlayan İkilemeler* (Ünsüz+Ünsüz) şeklinde inceledik.

1.1.1 İlk Ögesi Ünlüyle Diğer Ögesi Ünsüzle Başlayan İkilemeler (Ünlü+Ünsüz)

İkilemeyi oluşturan öğelerin ünlü ya da ünsüzle başlaması bir sınıflandırma ölçütü olarak kabul edilmiştir. Osman N. Tuna’ya göre hece sayıları eşit olan bu öğeler ünlü ve ünsüzle başlıyorsa, ünlüyle başlayan sıralamada öne geçer (Tuna 1986: 163-228). Aynı durum Yakut (Saha) Türkçesinde de görülmektedir. Bu duruma şu ikilemeleri örnek olarak gösterebiliriz:

Erey-mun “üzüntü”; *üörüü-kötüü* “memnun olmak”; *üle-ħamnas* “iş”; *öy-sanaa* “düşünce, fikir”; *uol-kus* “erkek kız”; *uos-tiis* “diş dudak”; *ohsuhuu-kırgıhu* “savaşmak, dövüşmek”; *ıria-toyuk* “şarkı”; *aat-suraħ* “isim, san”; *ilii-ataħ* “el ayak”; *arı-sıa* “yağ”; *ayu-buruy* “suç, kabahat”; *üös-bataaska* “bir işe mecbur etmek”.

1.1.2 Her İki Ögesi de Ünlüyle Başlayan İkilemeler (Ünlü+Ünlü)

Osman Nedim Tuna “*Sayıca Eş Heceli İkilemelerde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi*” adlı makalesinde “Sadece ünlülere göre bir tasnif yapmak doğru sonuçlar doğurmaz. Hatta farklı ünlülerle başlayan iki ögeden oluşan ikilemelerle ilgili bir kural oluşturmak mümkün değildir. Bu durumda ünlülerle başlayan ve hece sayısı eşit olan ikilemelerde farklı kurallar aramak esastır.” Tuna’ya göre bu kurallardan biri *ünlü+ünlü* kuruluşundaki ikileme öğelerinin ünlüden sonraki ünsüzlerinin aynı olmasıdır. Mesela *az-öz*, *az-uz*, *et-ot* ikilemeleri bu kuralı destekler niteliktedir” (Tuna 1986: 170).

Yakut (Saha) Türkçesinde *ünlü+ünlü* dizilişindeki ikilemeleri tespit edip yukarıda bahsettiğimiz kuralın işleyip işlemediğini tespit etmeye çalıştık. Bu kurala uyan birçok ikileme tespit etmemize rağmen aynı ögenin tekrarıyla oluşan ikilemelerde bu kuralın daha iyi şekilde işlediğini farkettilik. Örneğin: *ıtu-ıtu* “ağlaya ağlaya”, *ıla-ıla* “ala ala”, *uhutuu-uhutuu* “uluya uluya” vb. gibi.

Yukarıda bahsettiğimiz kurala uyan ikilemeler:

arcaħ-ırceħ “sırtmak (gülme şekli)”; *ırcıgını-ırcıgını*: “hırlaya hırlaya”; *ölüüm-ülügerim* “ölümüm felaketim”.

Yukarıda bahsedilen kurala uymayan ikilemeler:

ayıtay-alcarħay “kaza bela”; *oyuun-udağan* “erkek ve kadın şaman”; *östööh-öhögöy* “düşman hasım”; *üöskeen-üüinen* “görmüş geçirmiş”.

Bu kuralın dışında her iki ögeside ünlüyle başlayan ikilemelere şunları örnek verebiliriz:

ıye-ağa “anne baba, ebeveyn”; *uruu-aymaħ* “akraba”; *üp-as* “gıda maddeleri”; *üp-ħarççı* “para”; *er-oyoh* “karı koca”; *üünneeħ-iñırdaah* “dizginli eğerli (ölçülüp biçilmiş)”.

1.1.3 İlk Ögesi Ünsüz, İkinci Ögesi Ünlüyle Başlayan İkilemeler (Ünsüz+Ünlü)

Hece sayıları eşit olan ikilemelerde ünlüyle başlayan ögenin başa geçtiğini daha önce de belirtmiştik. İlk ögesi ünsüz, ikinci ögesi ünlüyle başlayan bazı

ikilemelerde, ikilemenin birinci ögesinin baş ünsüzünün düşmüş şekli, ikinci öge yerine kullanılmakta ve baş ünsüzü düşmekle birlikte ilk hecedeki ünlü daralmaktadır. Eğer ikilemelerin birinci ögesinin ünlüleri yuvarlak ise o zaman ikinci öge yerine kullanılan birinci ögenin baş ünsüzü düşerek kullanılan ikinci ögenin ilk hecedeki ünlüsü düzleşmekte ve daralmaktadır, ikinci hecesindeki ünlü ise sadece düzleşmektedir. Bu durum her ikileme için geçerli olmasa da çoğu örnek için geçerlidir. Örneğin: *buopal-iepel* “paspal pespaye”, *çirkes-irkes* “ani şekilde”, *tuura-iire* “kökü kökeni” vb. gibi örnekleri verebiliriz.

Bazı ikilemelerde ise bu durum geçerli değildir. Bu ikilemeler:

sanaa-onoo “üzüntü, keder”; *tl-ös* “söz, kelime”; *sübe-ama* “öğüt, nasihat”; *kün-iy* “gün yıl”; *sir-doydu* “ülke,vatan”; *ti-as-uus* “gürültü, ses”; *külüü-elek* “alay, istihza”; *sir-uot* “yer yurt”; *törüt-uus* “soy sop”; *bahın-atağın* “başını ayağını, başını sonunu”; *buru-ayıtı* “suç, kabahat”; *sette-uon* “yedi on”.

1.1.4 Her İki Ögesi de Ünsüzle Başlayan İkilemeler (Ünsüz+Ünsüz)

İkilemeleri oluşturan ögelerin her ikisi de ünsüzle başlayabilir. Ögelerin sıralanışı konusunda belirli bir kural oluşturmak zordur. Osman Nedim Tuna bu durumu *çıtı pıtı* ikilemesini örnek alarak şöyle açıklar:

“... *çıtı pıtı* ikilemesine bakarsak, burada birinci üyedeki /ç/ ve ikinci üyedeki /p/'nin, üyelerin bu sıralanışını tayin edebilecek biricik faktör olduğu anlaşılır. Buna göre, şöyle diyebiliriz: *çıtı* ilk üyedir, çünkü bu /ç/ ile başladığı halde, *öbür üye pıtı*, /p/ ile başlıyor. Şimdi bunu biraz değiştirelim: *çıtı* ilk, *pıtı* ikinci üyedir. Çünkü /ç/, /p/'den önce gelir. Eğer bu doğru ise başka misâllerde de /ç/'nin /p/'den önce geldiğini görmemiz gerekir. Acaba öyle mi?: *çat pat*, *çatır patır*, *çatlak patlak*, *çatra patra*, *çıtır pıtır* ikilemeleri bunu destekliyor. Demek ki, /ç-p/ sırası değişmez bir sıradır.” (Tuna 1986: 170)

Tuna bu sıralamayı elindeki diğer ikilemeler üzerinde de deneyerek değişmez bir sıra tespit etmiştir. Aynı sıralama yöntemini Yakut (Saha) Türkçesinde *ünsüz-ünsüz* şekilli tespit ettiğimiz ikilemeler üzerine uyguladık ve aşağıdaki sonuçlara ulaştık.

- ❖ Bazı ikilemeler Tuna'nın belirttiği şekildedir: *kieli-maalı* “güzel gökçek”: *col-sorgu* “mutluluk saadet” gibi örneklerde ilk ögenin ünsüzü alfabetik sırada ikinci ögenin ünsüzünden önce gelir.
- ❖ Bazı ikilemeler de ise tam tersi bir sıralanış vardır: *cege-baaba* “cadı (cin) peri”: *künüm-cılım* “günüm yılım” gibi örneklerde ikinci ögenin ünsüzü alfabetik sıralamada önde yer alır.

Ayrıca *ünsüz+ünsüz* yapısıyla kurulan ikilemelere şu örnekleri de verebiliriz:

kiirii-taḥsu “girmek çıkmak”; *sonun-nuomas* “haber”; *sirey-ḥaraḥ* “yüz göz”; *col-sorgu* “mutluluk saadet”; *kut-sür* “ruh, gönül”; *mal-sal* “eşya, mal”; *sir-ḥallaan* “yeryüzü gökyüzü”; *baay-duol* “zengin, varlıklı”; *suruk-biçik* “yazı, yazılı eserler”; *baay-cadanı* “zengin fakir”; *tanas-sap* “elbise, giyisi”; *suluu-ḥalum* “başlık parası”.

1.2 Hece Sayılarına Göre İkilemeler

İkilemeler üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda uzmanlar ikilemelerin geliştiği güzel sıralanmadığını, belirli kurallar çerçevesi içinde sıralanmış olduklarını belirtirler (Çağatay 1978: 33-34; Hatiboğlu 1981: 16-17; Ağakay 1954: 101-102). Bazı ikilemeler kurallara uymaz bu durumda da araştırmacılar ikilemelerin sıralanılışını ses ve anlam özellikleriyle açıklamaya çalışmışlar. Hece sayılarına göre diziliş ilkesi de ses özelliğinin kurallarından biridir. Biz de bu yöntemi kullanarak Yakut (Saha) Türkçesindeki ikilemeleri hece sayıları göre tasnif edebiliriz.

1.2.1 Az Heceli Kelimenin Önde Bulunduğu İkilemeler

İkilemeleri oluştururken az heceli sözcüğün genellikle başa gelmesi bu alanda araştırma yapanların vardıkları ortak noktadır: “Hendiadyoin kısımları ister vokalle, ister konsonantla başlasın, az heceli ekseriyetle çok hecelinin önüne gelir.” (Çağatay 1978: 33). “İkilemeyi kalıplaştıran, perçinleyen etkenlerin başında, tek heceli ya da az heceli sözcüğün, çok heceli sözcükten önce gelmesidir. Çok heceli sözcüğün öne alınmasıyla ikileme kurulamaz (Hatiboğlu 1981: 16)”. “Hece sayısı eşit olmayan koşullardan hecesi az olan başa geçirilir (Ağakay 1954: 101)”.

aydan-arağas “sarı”; *con-cahaḥ* “insan topluluğu, halk”; *collooh-sorgulaaḥ* “mutlu, saadetli”; *eñe-suluu* “başlık parası”; *iileeḥ-sağalaah* “kenarlı, köşeli”; *köy-salgın* “hava”; *kumar-küyüges* “sivrisinek”; *öy-sanaa* “düşünce, fikir”; *sep-sebirgel* “alet edavat”; *kim-ḥaya* “herhangi”; *saa-sadaah* “ateşli silahlar” *küö-baaççı* “gürültü, yüksek ses”.

1.2.2 Çok Heceli Kelimenin Önde Bulunduğu İkilemeler

İkilemelerin kuruluşunda az hecelinin başta bulunması çok sık rastlanan bir diziliş ilkesidir. Bu saptama Hatiboğlu (1981: 16), Çağatay (1978: 33) ve Ağakay’ın (1954: 101) ortak görüşüdür. Fakat bunun tersi durumlar da olabilmektedir. Bazı ikilemeler hece sayısı fazla olan ögeyle başlar. Bu durumu en iyi Saadet Çağatay açıklar: “2+1 veya 3+2 şeklinde çok hecelinin ilk heceyi oluşturduğu yapılar vardır” (Çağatay, 1978: 33). Çok heceli ögenin başta bulunduğu ikilemelere şu örnekleri verebiliriz:

Tanas-sap “elbise”; *sımya-kırcık* “gerçek yalan”; *soğuruu-hotu* “kuzey güney”; *uyulğan-mağan* “beyaz”; *töttöörü-taarı* “ileri geri”; *atağastaan-battan* “zulüm görmek”; *haas-kus* “kuşlar”; *ahaa-sie* “yemek yemek”; *abaahuttan-albıntan* “yalancıdan dolancıdan”; *kıhıra-tumta* “kıza köpüre”.

1.2.3 Eş Heceli Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler

Eşit heceli ikilemeler arasında vokalle başlayan koşuk (ikileme) öne geçer. (Ağakay1954: 102). Yakutça’da ünlüyle başlayan yapılarda bu kurala uyulmuştur.

Abır-tabır “şanlı şöhretli”; *ayı-buruy* “suç günah”; *ağıs-sette* “yedi sekiz”; *alaan-çalaan* “geniş engin”; *eliye-halıya* “hızlı, çabuk” *illu-tuoya* “şarkı söyleye söyleye toyuk (koşuk) dize dize”; *imik-samık* “cansız fersiz”; *ohto-tühe* “düş kalka”: *ölör-süter* “ölmek yok olmak”.

Yukarıda bahsettiğimiz kurala uymayan ikilemeler de vardır. Bu yapılar eşit heceli olmalarına rağmen ünlüyle değil ünsüzle başlarlar:

Sübe-ama “öğüt, nasihat”; *laspar-isper* “geniş”; *kıhıy-abar* “kızmak”; *büter-onor* “yap bitir”; *kepsii-ete* “anlatıp söyleyip”; *küösteeri-astaarı* “yemekleri aşları” *tuahı-uuhu* “sesi sedası”.

Ünsüzle başlayan ikilemelerin dizilişleriyle ilgili olarak, ikilemeleri oluşturan kelime çiftlerinin sık sık yer değiştirmesi üzerinde de durmak gerekir. Yakutça’da az da olsa bazı ikilemelerde öğeler yer değiştirir, bunun yanında her iki şeklin de kullanıldığı tarafımızca tespit edilmiştir. Bu yapılara şu örnekleri verebiliriz:

Buruy-ayı, *ayı-buruy* “suç günah”; *keri-kuru*, *kuru-keri* “mahcubane, utangaç”; *iye-ağa*, *ağa-iye* “anne baba, ebeveyn”; *battan-atağastan*, *atağastan-battan* “zulüm görmek”; *sor-muñ*, *muñ-sor* “işkence, zulüm”; *sir-doydu*, *doydu-sir* “ülke vatan”.

2. ANLAM BAKIMINDAN İKILEMELER

2.1 Her İki Unsuru Da Anamlı Olan İkilemeler

İkilemeler ses bakımından olduğu kadar anlam bakımından da incelenmesi gereken kelime gruplarıdır. Bu durumu Hatipoğlu’nun şu ifadesi en iyi şekilde açıklamaktadır: “*Türkçede ikilemenin ortaya çıkmasındaki etken anlamdır. Türk düşüncesindeki durmadan gelişen anlamlara yeni kalıplar bulmak, kavramları belirtmek için sözcükleri yan yana getirip bir tek sözcük gibi kullanma yoluna gidilmiştir. Böylece, anlamı belirtmek, pekiştirmek, güçlendirmek amacıyla yeni bir sözcük yaratır gibi, iki sözcük yan yana getirilir ve bu birlikten ortaklaşa yeni bir anlam, güçlü bir kavram elde edilir*” (Hatipoğlu 1981:55).

Bu bölümde ikilemeler eş, yakın, zıt anlamlılık ve yansıma sözcüklerle kurulan ikilemeler şeklinde incelendi.

2.1.1 Yakın Anlamlı Sözcüklerle Kurulan İkilemeler

Yakın anlamlı sözcüklerle kurulan ikilemeler kavram çerçevesini genişletmeye yarar (Ağakay 1954: 104). Böyle ikilemelerde birinci ya da ikinci sözcüğün anlamı bütün ikilemeyi kapsar. Bazen yakın anlamlı iki sözcüğün oluşturduğu ikileme bu iki sözcüğün kendi anlamlarının dışında ikilemeye özgü yeni bir anlam kazandırır (Çağatay 1978: 39).

Aynı anlamı taşımayan fakat anlamları itibariyle birbirine yakın anlamı veren, aralarında çağrışım uyandıran sözcükler birlikte kullanılarak anlamı kuvvetlendirir. Bu durumu Çağatay'ın şu ifadesi destekler: “Bazen yakın anlamlı iki sözcüğün oluşturduğu ikileme bu iki sözcüğün kendi anlamlarının dışında ikilemeye özgü yeni bir anlam kazandırır (Çağatay, 1978: 39). Çalışmamızda bunun birçok örneğini görebiliriz: *abaahattan-albıntan* “sihirbazdan sahtekârdan”, *büteren-oñoron* “yapıp bitirip” verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere farklı anlamlardaki sözcüklerden oluşan ikilemeler Ağakay'ın da yukarıda ifade ettiği gibi kavram çerçevesini genişletir. Yakın anlamlı sözcüklerle kurulan ikilemelerde anlamın dışında ses ve ahenk de önemlidir. Hatiboğlu *Türk Dilinde İkileme* adlı çalışmasında şöyle der: “Anlamları yakın sözcüklerden kurulan ikilemelerde de, her iki sözcüğün kendi anlamında başlı başına kullanıldığı görülür. Fakat yakın anlamlı sözcüklerden kurulan ikilemelerdeki sözcüklerin bazılarında anlamdan başka, ses ve biçim yakınlıkları da vardır” (Hatiboğlu 1981: 58-59). Yakın anlamlı ikilemelere şu örnekleri verebiliriz:

Suuy-taraa “yıkamak taramak”; *hara-balaḥay* “karanlık”; *et-ḥaan* “et kan”; *ihit-homuos* “kapkacak”; *ḥaas-kus* “kuşlar”; *bil-kör* “vakıf olmak”; *muoda-kubulḡat* “kurnazlık”; *abaahı-albın* “yalancı dolancı”; *uu-ḥaar* “su kar, gözyaşı”; *kulḡaḥ-ḥarah buol* “göz kulak olmak”; *ḥaan-sin* “kan deri”.

2.1.2 Eş Anlamlı Sözcüklerle Kurulan İkilemeler

Eş anlamlı sözcüklerle kurulan ikilemeler düşünceyi pekiştirerek anlatır. (Ağakay 1954:103). Hatipoğlu da *Türk Dilinde İkilemeler* adlı eserinde eş anlamlı sözcüklerden oluşan ikilemeleri şu şekilde değerlendirmiştir: “Bu tür ikilemelerde, sözcükler görünürde aynı anlamlı sayılırsa da, her yerde birbirlerinin yerine kullanılamadıkları için, gerçekte aynı anlamlı değildirler. Gerçekten anlamı aynı olan sözcüklerden kurulan ikilemelere en iyi örnek, aynı sözcüğün tekrarıyla kullanılan ikilemelerdir” (Hatiboğlu 1971:58). Aynı anlama gelen farklı sözcüklerin birleşerek ikileme oluşturmasının amacı, verilmek istenen düşüncenin

kuvvetlendirilmesi ve pekiştirilmek istenmesidir. Bu şekilde oluşan yapılar Yakut (Saha) Türkçesinde çoktur:

Muñ-sor “büyük mutsuzluk, keder”; *col-sorgu* “büyük mutluluk”; *kühüür-uoğur* “kuvvetlendirmek”; *çies-maanı* “şeref izzet”; *ıtaa-soñoo* “hüngür hüngür ağlamak”; *çağçı-kırcık* “gerçek hakikat”; *öy-sanaa* “düşünce, fikir”; *cin-çağçı* “gerçeklik”; *cühün-bödö* “şekil şemal, bet beniz”; *kieli-maanı* “güzel gökçek”; *östöx-öhögöy* “düşman”.

2.1.3 Zıt Anlamlı Sözcüklerle Kurulan İkillemeler

İkillemeleri oluşturan kelimeler kendi içlerinde karşıt anlamlı olabilirler. Aynı anlamlara sahip bu kelimeler bir bütün haline gelip ikilemeyi oluşturduklarında ise durum değişir ve iki ayrı anlama sahip kelime yekvücut olup içinde buldukları cümleye kelimelerin durumuna göre bütünleyicilik, karşıtlık, ortalama anlamları katarlar.

Anlamı karşıt olan sözcüklerden kurulan ikilemeler mecaz yoluyla yeni birkavram yaratmaya, iki karşıt kavramı uzlaştırıp iki kutuplu bir düşünce anlatmaya ya da iki ihtimali karşılaştırıp ikircillik meydana getirmeye yarar (Ağakay 1954:104). Karşıt anlamlı sözcüklerin yan yana ikileme biçiminde kullanılması, çok defa açıklanılması istenilen kavramın sınırlarını belirtir (Hatiboğlu 1981:59).

Yakut Türkçesinde geçen ikilemeler yukarıda bahsedilen özelliklerden bazılarını taşımaktadır:

- ❖ Kavramları birbirinden uzaklaştırarak iki karşıt düşünce ifâ ederler: *bahın-atağın* “başını ayağını”, *sımya-kırcık* “yalan gerçek”, *soğuruu-hotu* “kuzey güney” vb. gibi.
- ❖ Cümlelere bütünleyicilik anlamı katarlar: *oğonu-uluunu* “büyüğü küçüğü”.
- ❖ Kavramların sınırları çizerler: *kılğas-uhun* “kısa uzun”; *iññnen-keññinen* “öne arkaya” vb. gibi.

Bunun dışında zıt anlamlı sözcüklerle kurulan ikilemelere şu örnekleri de verebiliriz:

bas-atah “başı ayağı, başı sonu”; *kelii-baru* “gitmek gelmek”; *baar-suoh* “var yok”; *sımya-kırcık* “gerçek yalan”; *ürün-ğara* “siyah beyaz”; *ütüö-mökü* “iyi kötü”; *öllörüh-ğallarah* “öldürecek yaşatacak” *kihi-süöhü* “insan hayvan, insan kümesi”.

2.1.4 Yansımali Sözcüklerle Kurulan İkilemeler

Tabiattaki sesleri yansıtmaya yönelen, bu bakımdan dilin kabul ettiği ses bileşimiyle gösterilen, arasında yakın bağ bulunan, dolayısıyla oluşması bir sebebe dayanan dil birlikleri (Korkmaz 1992: 170) şeklinde yansımali sözcüklerle kurulan ikilemeleri tanımlamıştır. Yakut (Saha) Türkçesinde de yansımali sözcüklerle kurulan ikilemelere şunları örnek olarak gösterebiliriz:

Ħap-kup “kanat sesi”; *sip-sap* “yalap şalap”; *ünküriy-küölehiy* “yalpalanırken veya yuvarlanırken çıkarılan ses”; *çur-çaar* “somon balığı sürüsünün sesi”; *hardırğaççı- kurdurğaççı* “kütürtü patırtı”; *kıñkır-ħañkır* “çın çın (metalin çıkardığı ses)”; *toñkur-tañkır* “kulak tırmalayıcı, sinir bozucu ses, kakafoni”; *tuñ-tañ* “çatır çutur”; *kürülüü-ħarlu* “dalga sesi”; *loçur-loçur* “trenin hareket ederken çıkardığı çufçuf sesi”; *suginu-suginu* “tıslaya tıslaya”; *subır-subır* “ıslık sesi”.

2.2 Sadece Bir Unsuru Anlamli Olan İkilemeler

Bu tür ikilemelerde anlamli unsur daima ilk sırada yer alır. Bu kuruluşlarda anlamsız unsur; aynı lehçe içinde veya bir başka lehçede zamanla anlamli eşine yakın veya benzer bir anlam kazanarak müstakil olarak kullanılabilir (Eren 1943). Hatiboğlu ise sadece bir unsur anlamli olan ikilemeyi şu şekilde tanımlar: “Bu tür ikilemelerde, ya birinci sözcük ya da ikinci sözcük tam anlamlidir, öteki sözcükler, anlamli sözcüğün gölgesidir ama anlamli güçlendirmede yardımcıdırlar. Bu bakımdan, gölge sözcüklere de “yarı anlamli” denebilir: “*ufak tefek, yamru yumru, yırtık yırtık, ters pers, estek köstek, evirmek çevirmek, süklüm püklüm, incik boncuk, ekli püklü*” (Hatiboğlu 1981: 59). Hatiboğlu ile Eren’in uzlaşmadığı nokta: ikilemeyi oluşturan ilk ögenin mi yoksa ikinci ögenin mi anlamli olduğudur. Eren ilk unsurun daima anlamli olduğunu ikinci ögenin ise zamanla eşine yakın ve benzer anlam kazanarak tek başına kullanıldığını söyler. Hatiboğlu ise anlamli unsurun ilk veya ikinci sözcük olabileceğini belirterek anlamsız sözcüğün anlamli güçlendirme de yardımcı olduğunu belirtir. Yakut Türkçesinde *sadece bir unsur anlamli olan ikilemeleri* incelediğimizde Hatiboğlu’nun ifadesinin Yakut Türkçesine daha uygun olduğunu gördük:

saña-ine “ses”; *ħamcaa-imsee* “seyyar, gezer”; *bas-kös* “bölüm, kan, bey, efendi”; *muñ-tañ* “işkence, acı, ızdırıp”; *içeer-miçeer* “temiz yürekle gülümsemek”; *ihı-ħohu* “dedikodu yapmak, kötülemek”; *us-bıdaan* “yoğun sis”.

2.3 Her İki Unsuru da Tek Başına Anlamli olmayan İkilemeler

“Yan yana kullanılan sözcüklerden kurulan ikilemeler, anlam bakımından, bir tek sözcükmüş gibi sıkı sıkıya birbirlerine perçinli, bağlıdırlar. Öyle ki yazım zorluğu olmasa, birleşik sözcükler gibi bitişik yazılabilecek kadar anlam bakımından

aralarında kesin birlik vardır. Hatta bazı ikilemelerde sözcüklerin biri ayrı yaşayamaz, bazılarında da iki sözcük de ayrı ayrı kullanılamaz durumdadır ama ikilemede ortaklaşa, pekiştirmeli, güçlü anlamı birlikte belirtirler” (Hatipoğlu 1981: 57).

Bu tür ikilemeleri oluşturan kelimelerin hem tek başlarına hem de oluşturduğu ikilemelerde bir anlamı bulunmamaktadır. Yakut (Saha) Türkçesinde bu şekilde oluşan ikilemeler mevcuttur. Bu ikilemelerden bazıları yansıma seslerden oluşmuştur.

İeriy-kuoruy “kendini ava kaptırmak”; *iñ-ñeñ* “kabalık”; *imik-samik* “güçsüz, kuvvetsiz”; *keri-kuru* “utangaç, mahcubane”; *im-cim* “sessiz”, *çur-çaar* “somon balığı sürüsünün sesi”.

3. YAPI BAKIMINDAN İKILEMELER

3.1 Basit Sözcüklerle Kurulan İkilemeler

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Yakut (Saha) Türkçesinde de sözcükleri yapıları bakımından *basit, türemiş ve birleşik* olarak üç grupta inceleyebiliriz. Aynı durum ikilemeler için de geçerlidir. Biz de çalışmamızda ikilemeleri basit ve türemiş şeklinde inceledik.

3.1.1 Yalın Halde Olan İkilemeler

Arı-sıa “yağ”; *buhar-sicñ* “soy adı”; *ciek-caaħ* “kusur kabahat”; *con-ħaar* “insanlar, kalabalık insan topluluğu”; *imik-samik* “cansız fersiz”; *kerie-ħoruo* “kötü çirkin”; *muñ-tañ* “eza cefa”; *silis-mutuk* “dal budak”; *sulbu-ħalbí* “alel acele”; *ütüö-ħaya* “iyi güzel”; *cüreħ-tüös* “kalp göğüs”.

3.2 Türemiş Sözcüklerle Kurulan İkilemeler

Yakut (Saha) Türkçesinde bazı ikilemeler yapım ekleri alırlar. Yapım eki olarak kurulan ikilemelerden bazıları aynı kök ve gövdeden, bazıları ise ayrı kök veya gövdedendir. Örneğin: *uottaax-cieleex* “evli barklı” verilen bu örnekte kökleri isim olan *cie* ve *uot* kelimesi isimden isim yapma eki olan “-*laax*” yapım ekini alarak yeni bir ikileme oluşturmuştur.

3.2.1 İsim Kök Ve Gövdesinden Türetilerek Kurulan İkilemeler

Ayulaaħ-buruydaaħ “suçlu günahlı”; *doydulaaħ-sirdeeh* “yerli yurtlu”; *ottooħ-mastaaħ* “otlu ağaçlı”; *ölüütey-ülügerey* “felaket helaket”; *oyuunnuu-udağannu*

“kadın ve erkek şamanlı (oyun: erkek şaman, udağan: kadın şaman)”: *ayulaağı-taňaralaağı* “tanrılıyı”; *ühüö-tördüö* “üçerli dörderli”.

3.2.2 Fiil Kök Ve Gövdesinden Türetilerek Kurulan İkilemeler

Ihu-ħahu “bağırta çağırta”; *simeğın-taňahın* “süsünü püsünü”; *ögürük-tögürük* “yuvarlak, çepe çevre”; *köyö-salgına* “havası”; *taňaspın-sappın* “üstünü başını”; *tiere-taarı* “o tarafa bu tarafa (oraya buraya)”; *ölörüöh-ħaallarıaħ* “öldürecek yaşatacak”; *kuustuhan-kuustuhan* “kucaklaştıktan”; *sıllaha-sıllaha* “öpüşe öpüşe”; *kuttanan-kuoyan* “korkup irkilip”; *kötüten-kötüten* “uçurarak”; *semeleen-sunħalaan* “arzuyla istekle”.

3.3 Çekim Ekli İsimlerle Kurulan İkilemeler

3.3.1 İyelik Eki Almış İkilemeler

Cühünüm-bödöm “betim benzim, şeklim şemalim”; *tördüm-uuhum* “soyum sopum”; *bahın-atağın* “başını ayağını”; *taňahın-ħaarın* “kılığını kıyafetini”.

3.3.2 Hal Eki Almış İkilemeler

3.3.2.1 Yükleme Hali Eki Almış Olan İkilemeler

Ereyi-buruyu “derdi sıkıntıyı”; *ceebete-ciikeye* “hile oyun”; *buruybun-boruokpun* “suçumu kabahatimi”; *ħarahkın-sıraygın* “gözünü yüzünü”; *kihini-süöhünü* “insanları”; *küösteeri-astarı* “yemekleri aşları”; *oğonu-uluunu* “büyüğü küçüğü”; *ulluktarı-sotoloru* “uylukları (kemik) baldırları”.

3.3.2.2 Yönelme Hali Eki ve Bulunma Hali Eki Almış Olan İkilemeler

Eski Türkçedeki *-ka/-ke*, *-ga/-ge* ekinden geldiği belli olan bu ek aslen *-KA* şeklindedir. Bu ek aynı zamanda bulunma hali fonksiyonunu da ifade eder. Bu ekin eklendiği kelimenin ünlü ve ünsüz durumlarına göre yirmi şekli vardır. Ek, geniş ünlü ve diftonglardan sonra *+ğa*, *+ğe*, *+go*, *+gö* şeklinde eklenir (Kirişçioğlu 1999: 75).

Sırayga-ħarahħa “yüze göze”; *üörehħe-cırdıkka* “eğitime aydınlığa”; *kulгааға-ħarağa* “göze kulağa”: *ieske-küüske* “borca harca”.

3.3.2.3 Ayrılma (Çıkma) Hali Eki Alan İkilemeler

Abaahıttan-albıntan “abahıdan³ sahtekârdan”; *östööhütön-öhögöydööhütön* “düşmandan hasımdan”; *ağabıttan-iyebitten* “babamızdan annemizden, ebeveynimizden”; *doğuğuttan-sirgitten* “vatanınızdan yurdunuzdan”; *ihitten-homuostan* “kapkacaktan”.

3.3.2.4 Vasıta Hali Eki Almış Olan İkilemeler

İliinen-atağınan “eliyle ayağıyla”; *kuhaganınan-üçügeyinen* “iyisiyle kötüsüyle”; *ölbügenen-öbügenen* “haraçla mezatla”: *üönünen-kürcegenen* “börtü böceklerle”.

3.3.2.5 Ortaklık Hali Eki Almış Olan İkilemeler

Bu hal ekiyle oluşmuş ikilemeler oldukça azdır:

Suorğannın-telleehtiin “yorgan ile örtü ile” *kihiliin-süöhülüün* “insan topluğu ile”, *uolluun-kustun* “erkek ile kız ile”.

4. SÖZCÜK TÜRÜ BAKIMINDAN İKILEMELER

Bu bölümde Yakut (Saha) Türkçesindeki ikilemeleri, ikilemeyi oluşturan sözcük türlerine göre sınıflandırdık; isim, sıfat, zarf, zamir, fiil şeklinde. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Yakut (Saha) Türkçesinde de hemen hemen her sözcük türünde ikileme vardır.

4.1 İsimlerle Kurulan İkilemeler

*İria-toyuk*⁴ “şarkı toyuk”; *er-oyoh* “karı koca”; *cıl-kün* “gün yıl”; *ıye-ağa* “anne baba”; *as-tańas* “yiyecek giyecek”; *öy-sańaa* “düşünce fikir”; *sulu-ħalum* “başlık parası”; *beleħ-tuhah* “hediye, armağan”; *uol-kus* “oğlan kız”.

4.2 Sıfatlarla Kurulan İkilemeler

Yakut (Saha) Türkçesinde *+laah* / *+leeħ* yapım ekini alarak oluşun ikilemelere çok sık rastlamaktayız. Bu ek; eklendiği kelimeye sahiplik anlamı katar ve o kelimeyi sıfat yapar. Ek, Saha Türkçesinde 16 şekilde görülür (Kirişçioğlu 1999: 44).

Ünlü, ikiz ünlü (diftong) ve *-l*'den sonra *+laah*, *+leeħ*, *+looh*, *+lööh*; *-p*, *-t*, *-k*, *-s*, *-ħ*'dan sonra *+taah*, *+teeħ*, *+tooh*, *+tööh*; *-r* ve *-y*'den sonra *+daah*, *+deeħ*,

³ Abahı: Kötü ruh.

⁴ Toyuk: türkü, şarkı, tuyuğ.

+*dooh*, +*dööh*; -*m*, -*n* ve -*n'*den sonra ise + *naah*, + *nee*, + *nooh*, + *nööh* şeklinde eklenir. Bu eki alarak oluşan ikilemelere şu örnekleri verebiliriz:

Uulaah-ħardaah “karlı sulu”; *collooh-sorgulaah* “mutlu mesut”; *eneleeh-setiileeh* “ihsanlı ikramlı”; *iileeh-sağalaah* “kenarlı köşeli”; *ottooh-mastaah* “otlu ağaçlı” *sielleeh-kuturuktaah* “hikaye”.

Bunun dışında da sıfatlarla kurulan ikilemelere şu örnekleri de verebiliriz:

Ħalın-ügüs “kalın”; *ordos-doħsun* “vahşi, gaddar, küstah”; *cikti-ceebe* “ilginç”; *ütüö-maanı* “güzel gökçek”; *ürün-ħara* “beyaz siyah”; *dirin-dalay* “derin”; *kıralaħan* “küçük büyük”; *uhun-kılğas* “kısa uzun”.

4.2.1 Sayı Sıfatlarıyla Kurulan İkilemeler

İkki-üs “iki üç”; *üs-tüört* “üç dört”; *altalı-settelii* “altıyar yedişer”; *üstü-biestii* “üçer beşer”.

4.2.2 Pekiştirme Sıfatlarıyla kurulan ikilemeler

Sıfatın ilk sesinin veya ilk hecesinin ekli tekrarlanmasıyla oluşur:

Ħap-ħara “kapkara” *kıp-kıra* “küpküçük”; *map-mağın* “bembeyaz”; *apahu* “apacı”; *up-uhun* “upuzun” *üp-ürüñ* “apaydınlık”.

4.3 Zarflarla Kurulan İkilemeler

Muħ-maħ “utangaç”; *uku-suku* “sıkıcı”; *bügün-sarsın* “bugün yarın”; *ħotu-soğuuuru* “kuzey güney”; *uıa-ħanas* “sol sağ”; *olbu-solbu* “sırayla, nöbetleşe”; *saħalu-nuççalı* “Yakutça Rusça”.

4.4 Zamirlerle Kurulan İkilemeler

Ol-bu “o bu”; *onu-manı* “onu bunu”; *onno-manna* “oraya buraya”; *miene-eyiene* “benim senin”; *onnuk-mannık* “öyle böyle”; *oçço-baçça* “fazla çok”; *eyiħe-mieħe* “sana bana”; *en-min* “sen ben”; *kim-tuoħ* “kim ne”.

4.5 Fiillerle Kurulan İkilemeler

Kiir-tağıs “gir çık”; *sıt-olor* “yat otur”; *turbut-olorbut* “yaşamış durmuş”; *aah-suruy* “oku yaz”; *kepse-ipsee* “anlat”.

4.5.1 Fiil Tekrarıyla Kurulan İkilemeler

ħaama-ħaama “yürüye yürüye”; *ırcıgını-ırcıgını* “hırlaya hırlaya”; *imeriye-imeriye* “okşaya okşaya”; *sillii-sillii* “tüküre tüküre”; *uhutuu-uhutuu* “uluya uluya”.

5. KÖKENLERİNE GÖRE İKILEMELER

Yakut (Saha) Türkçesindeki ikilemeler sadece Türkçe kelimelerle kurulmamaktadır. Yakut (Saha) Türkçesi, bünyesinde çok sayıda Rusça, Moğolca ve Tunguzca kelimeler barındırmaktadır. Tarihten günümüze kadar Moğol ve Mançu-Tunguz halklarıyla kurdukları çeşitli ilişkiler sonucu Moğol ve Tunguz halklarının dillerindeki kelimeler bu kadim Türk lehçesine girmiştir. Ayrıca Yakutların (Saha) 1638 yılında Rus hâkimiyetine girmesiyle birlikte de Rus dilindeki kelimeler Yakut (Saha) Türkçesine nüfuz etmiştir. Bundan dolayı da bu Türk lehçesinde Türkçe asıllı olmayan kelimelere rastlanır. Bir dilin hiç şüphesiz önemli parçalarından biri olan ikilemeler de bundan nasibini almıştır.

İkilemeyi oluşturan kelimenin bir ögesi ya da iki ögesi de yabancı dilden alınmış kelime olabilir. Yabancı kökenli kelimelerle kurulan ikilemeler genellikle eş anlamlı kelimelerden oluşurlar.

5.1 İlk Ögesi Yakutça İkinci Ögesi Yabancı Kökenli Olan İkilemeler

Con-narod “halk (kendi)”; *omuk-narod* “halk, millet (yabancı)”; *utaa-soñoo* “ağlamak”; *kuomar-küyüges* “sivrisinek”; *östööh-faşist* “düşman faşist”; *sonun-nuomas* “haber”; *mahtal-bahuba* “teşekkür etmek”.

5.2 İlk Ögesi Yabancı Kökenli İkinci Ögesi Yakutça Olan İkilemeler

Çies-maani “şeref haysiyet”; *muoda-kubulğat* “kurnazlık”; *faşist-moğoy* “faşist yılan”.

5.3 Her İki Ögesi De Yabancı Kökenli Olan İkilemeler

Kinige-kumaağı “eğitim materyalleri”; *fabrika-zavod* “fabrika”; *ostoruya-poema* “masal poema, destan”; *çey-saağar* “çay şeker”; *çies-suobas* “vicdan”; *suut-sokuon* “mahkeme kanun”.

SONUÇ

- 1- İkilemeler, anlatıma ahenk, akıcılık katan, anlatımda pekiştirme ve kalıcılığı sağlayan, dilin ifade biçimini zenginleştiren kelime gruplarıdır. Biz de çalışmamızda bu duruma şahit olduk. İncelediğimiz metinde bazı bölümlerin ahengi sağlama ve söyleyişi etkili kılma adına ikilemelerin bir bölümde ardı ardına sıralandığı tarafımızca tespit edildi. Örneğin:

Bihal-tehel bıstılar, “Usul usul kestiler”

Küöm-saam istaatılar, “Evire çevire çiğnediler”

Küögel-haağal kördüler, “Kısık kısık baktı”

Tüñ-tañ cökküydüler, “Hapur hupur yuttular,”

Tiere-taara mırdılar “Oraya buraya çağırdılar.” (ZAHAROV, T. V. 1994-43).

- 2- Yakut (Saha) Türkçesi’nde az da olsa bazı ikilemelerde, kelime üyeleri yer değiştirebiliyor. Örneğin: *buruy-ayı* “suç günah”, *ayı-buruy* “suç günah (kusur kabahat)”.
- 3- Yakut (Saha) Türkçesinde, ikilemelerdeki kelime sıralanışı, ses düzeni Türkiye Türkçesindeki ikilemelerle aynıdır: *cie-uot* “ev ocak” gibi. Bazı ikilemelerde ise tamamen zıddı bir durum vardır: *üöhe-allara* “yukarı aşağı” Burada kullanılan *üöhe-allara* “yukarı aşağı” ikilemesi Yakut (Saha) Türkçesi’nde *allara-üöhe* şeklinde de kullanılır. Ayrıca Türkiye Türkçesi’ndeki “aşağı yukarı” ikilemesi Yakut (Saha) Türkçesinde *üöhe-allara* “yukarı aşağı” şeklindedir, *büteren-oñoron* “yapıp bitirip”. Yakut (Saha) Türkçesi’nde *büteren-oñoron* “bitirip-yapıp” şekli kullanırken Türkiye Türkçesi’nde *yapıp bitirip* şeklinde kullanılmaktadır.
- 4- İkilemeleri oluşturan ögelerin her ikisi de ünsüzle başlayabilir. Ögelerin sıralanışı konusunda belirli bir kural oluşturmak zordur. Osman Nedim Tuna bu durumu *çıtı pıtı* ikilemesini örnek göstererek şu şekilde açıklamıştır:

“... *çıtı pıtı* ikilemesine bakarsak, burada birinci üyedeki /ç/ ve ikinci üyedeki /p/’nin, üyelerin bu sıralanışını tayin edebilecek biricik faktör olduğu anlaşılır. Buna göre, şöyle diyebiliriz: *çıtı* ilk üyedir, çünkü bu /ç/ ile başladığı halde, *öbür üye pıtı*, /p/ ile başlıyor. Şimdi bunu biraz değiştirelim: *çıtı ilk, pıtı ikinci üyedir*. Çünkü /ç/, /p/’den önce gelir. Eğer bu doğru ise başka misâllerde de /ç/’nin /p/’den önce geldiğini görmemiz gerekir. Acaba öyle mi?: *çat pat, çatır patır, çatlak patlak, çatra patra, çıtır pıtır* ikilemeleri bunu destekliyor. Demek ki, /ç-p/ sırası değişmez bir sıradır.” (Tuna 1986: 170).

Tuna bu sıralamayı elindeki diğer ikilemeler üzerinde de uygulayarak değişmez bir sıra tespit etmiştir. Aynı sıralama yöntemini Yakut (Saha) Türkçesindeki *ünsüz-ünsüz* şekilli tespit ettiğimiz ikilemeler üzerine uyguladık ve aşağıdaki sonuçlara ulaştık.

- ❖ Bazı ikilemeler Tuna’nın belirttiği şekildedir: *kieli-maah* “güzel gökçek”, *col-sorgu* “mutluluk saadet” gibi örneklerde ilk ögenin ünsüzü alfabetik sırada ikinci ögenin ünsüzünden önce gelir.
- ❖ Bazı ikilemeler de ise tam tersi bir sıralanış vardır: *cege-baaba* “cadı (cin) peri”, *künüm-cılım* “gün yıl” gibi örnekleri verebiliriz.

- 5- Yaptığınız derlemelerde İsimden isim yapan “+laah/+leeĥ” ekini alarak oluşan ikilemeler fazladır. Bunlardan bazıları şunlardır: *aĥıstaah-setteleeĥ* “yedili sekizli”, *ayulaah-buruydaah* “suçlu günahlı”, *bastaah-ataĥtaah*: “başı ayaklı, başlı sonlu”: *ottooh-mastaah* “otlu ağaçlı” gibi.
- 6- İkilemeyi oluşturan sözcükler aynı sesle başlar, aynı veya benzer sesle biter, kimi zaman iç seste benzerlik vardır, kimi zamansa hiçbir benzerlik yoktur ve ahenk, bazen yakın seslerin kullanılmasıyla, bazen sayısal bir sıralanışla, bazen de zıtlıklardan yararlanılarak oluşturulmuştur. Sonuç olarak anlatıma estetik katmak amacıyla ahenkten yararlanılmaktadır. Örneğin:
elemen-delemen
iñnele-tañnal
ieĥey-huoĥay,
nüüney-naanay,
baabaya-baabay! (ZAHAROV, T. V. 1994: 24).
- 7- İlk ögesi ünsüz, ikinci ögesi ünlüyle başlayan ikilemelerde; ikilemenin birinci ögesinin baş ünsüzünün düşmüş şekli, ikinci öge yerine kullanılmakta ve baş ünsüzü düşmekle birlikte ilk hecedeki ünlü daralmaktadır. Eğer ikilemelerin birinci ögesinin ünlüleri yuvarlak ise o zaman ikinci öge yerine kullanılan birinci ögenin baş ünsüzü düşerek kullanılan ikinci ögenin ilk hecedeki ünlüsü düzleşmekte ve daralmaktadır, ikinci hecesindeki ünlü ise sadece düzleşmektedir. Bu durum her ikileme için geçerli olmasa da çoğu örnek için geçerlidir. Örneğin *buopal-iepel* “paspal pespaye”, *çirkes-irkes* “ani şekilde”, *tuura-iire* “kökü kökeni” gibi örnekleri verebiliriz.
- 8- Yakut (Saha) Türkçesindeki ikilemelerde iki öge rastgele yan yana gelmez, bir sıralanış ilkesine göre ikilemeler bilinenden bilinmeyene doğru bir sıralanır. Genellikle önce anlamlı olan öge daha sonra ise anlamsız öge yer alır: *kepsee-ipsee* “anlatmak”, *ĥamcaa-imsee* “seyyar, gezer” burada anlamlı olan ögeler *kepsee-* ve *ĥamca-* yani ilk ögedir. İkinci öge ise anlamsızdır.
- 9- Yakut (Saha) Türkçesinde ikilemeleri oluşturan ögeler arasında son ses benzerliği vardır. Bu benzerlik hem kalın sıradan ünlülerle hem de ince sıradan ünlülerle sağlanır. Ayrıca ikilemeyi oluşturan ögelerin son hecelerinin de aynı heceyle bitmesi ahengi sağlama ve bir çeşit kafiye oluşturma bakımından önemlidir. Örneğin: *laspar-isper* “geniş”, *üörüü-*

kötüü “memnun olmak”, *buopal-iepel* “paspal pespaye”, *çirkes-irkes* “ani şekilde”.

- 10- İkillemeyi oluşturan ögeler bazen tek başına kullanılmazlar. Ancak ögeler yan yana gelirse bir anlam kazanır: *keri-kuru*, keliemeleri tek başlarına bir anlam ifade etmezler ancak yan yana gelince mahcuphane, utangaç anlamı verir. *Sip-sap* örneğinde de olduğu gibi *sip* ve *sap* kelimeleri Yakut (Saha) Türkçesinde tek başlarına kullanılmazlar yan yana geldiklerinde ise “bir işi baştan savma yapma, özensizce yapma” anlamına sahip olurlar. Her iki unsuru da tek başına kullanılmayan ikilemeler genellikle yansıma seslerdir.
- 11- Sayı bildiren sözcüklerden bazıları Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi küçük sayıdan büyük sayıya doğrudur: *ikki-üs* “iki üç”, *altalı-setteli* “altışar yedişer”, *sette-uon* “yedi on”.
- 12- Bazı ikilemeler pekiştirme edatı olan “*da*” ekinin eklenmesiyle kurulurlar: *aaş da aaş* “oku da oku”, *küöh da küöh* “yeşil mi yeşil”.
- 13- İkillemeyi oluşturan ilk öge ek almazken ikinci öge çıkma hali “-*ttan*” ekini alır: *cie-ciebitten*, bazen tam tersi bir durum da görülebilir: *krattan-kıra, üçügeyten-üçügey*.
- 14- Bazı ikilemelerde anlamı pekiştirmek için istenen kelimenin ilk hecesi alınır ve anlamlı ögenin başına eklenmesiyle oluşur. Yani; *ilk hece+p+kelime gövdesi* kalıbıyla kurulanlar: *kep-kere, up-ulağan*.
- 15- Yakut (Saha) Türkçesinde isimlerin birçok çeşidiyle ikilemeler kurulmuştur. Sayı isimleri ve cins isimlerle kurulan ikilemeler bunlara örnektir. Türkiye Türkçesinde “Çin’den Maçin’den, Hanya’yı Konya’yı, Ali Veli, Hasan Hüseyin, Ayşe Fatma” gibi özel isimlerle de ikileme kurulmuştur. Bu yapıdaki ikilemeler Yakut (Saha) Türkçesinde az da olsa vardır: *Ala-Bulkun* “kahramanın adı”, *Alantaayı-Kulantaayı* “kahramanın adı”, *buğar-siciñ* “soy adı”.
- 16- Bazı ikilemelerin oluşmasında çevresel faktörler etkili olmuştur. 2. Dünya savaşında Nazi Almanya’sına karşı verilen mücadelenin etkisiyle şu şekilde ikilemeler ortaya çıkmıştır: *faşist-moğoy* “ faşist yılan” *östööh-faşist* “düşman faşist” birinci ikilemede faşistleri yılanla benzetmek suretiyle ikileme oluşturulurken ikinci öğede ise Yakutça düşman anlamına gelen *östööh* kelimesinin yanı sıra *faşist* sözcüğü de verilerek anlam kuvvetlendirilmiştir.

KAYNAKLAR

AALAAĞISKAY, N. A.: LUKOVTSSEV, H. H. (1982), *Saha Tılın Sinonimnarnı Kılğas Tılcuta*, Saha Sirineeği Kinige İzdatelstvota Yayınları, Yakutskay.

AFANASEV, P. S., HARİTONOV, L. N. (1968), *Russko-Yakutskiy Slovar (Nuuççalı-Sahalı Tılcutı)*, SSRC Naukaların Akademiyata Sibirdeeeği Sala Saha Sirineeği Filiala Tıl, Literatura Uonna İstoriya İnitutaya Yayınları, Moskova.

AFANESİYEV, P. S.: SELPTSOV, P. A. vd. (1994), *Saha Tılın Bıhaarulaah Kılğas Tılcuta*, Bıçık Yayınları, Cokuuskay.

AĞAKAY, Mehmet Ali (1953), *İkizlemeler Üzerine, Türk Dili*, c. 2, S.16, s. 189-191.

AĞAKAY, Mehmet Ali (1954), *Türkçede Kelime Koşmaları, TDAY-Belleten*, Ankara, s. 97-104.

AKSAN, Doğan: *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi* (1987), (Ana Çizgileriyle), DTCF Yayınları, Ankara.

AKTAŞ, Tahsin (1996), *Yapı ve Anlam Bakımından Almanca ve Türkçede İkilemeler Türk Dili Dergisi*, S. 539, s. 565-575.

AKYALÇIN, Necmi (2007), *Türkçe İkilemeler Sözlüğü* (Tanıklı), Anı Yayınları, Ankara.

ALKAYA, Ercan (2008), *Orta ve Doğu Karadeniz Ağızlarında Görülen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme, Turkish Studies*, c. 3, S. 3, s. 37-76.

AYDIN, Erhan (1997), *Orhon Yazıtlarında Hendiadyoinler*, *Türk Dili Dergisi*, S. 544, s. 417-421.

BASKAKOV, N. A - T.M. TOŞÇAKOVA (1947), *Oyrotsko-Ruskiy Slovar/Oçerk Grammatiki Oyrotskogo Yazıka*, Moskva.

BAYRAKTAR, Fatma Sibel (2005) *Kutadgu Bilig’de İkilemeler* Alatoo Üniversitesi “Yusuf Has Hacib ve Fikirleri” Sempozyumu, Kırgızistan-Bişkek.

BOZKURT, Hüseyin (2013), *Türkmen Türkçesinde İkilemeler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

CEYLAN, Nimet (2009), *Gazi Zahüriddin Muhammed Babür Mirza’nın Eserlerindeki İkilemeler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

ÇAĞATAY, Saadet (1978), *Uygurcada Hendiadyoinler, Türk Lehçeleri Üzerine Derlemeler*, Ankara s.29-66

ÇORAKLI, Şahbender (1991), *Türkçe ve Almandaki İkilemeler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

ÇÜRÜK, Yasemin (2009), *Attila İlhan’ın Kurtlar Sofrası Adlı Romanında Geçen İkilemeler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

DİLEK, Figen Güner (2004), *Altay Türkçesinde İkilemeler*, *Bilig*, S. 28, s. 83-98.

DOMOCAKOV, N.G, vd. (1991), *Hakas Tili (6-7 klastarğa uçebnik)*, Ağban.

DOYURAN, Levent (2003), *Kırgız Jana Türk Tillerindeki Tuurandı Sözdör*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yusup Balasagin Atındaki Kırgız Uluttuk Universiteti, Bişkek.

EMRE, Ahmet Cevat (1945) *Yineleme, İkizleme, Katmerleme, Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (ed.) (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (ed.) (2007), *Çağdaş Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yayınları.

ERDEM, Mehmet Dursun (2005), *Harezmi Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine, Bilig*, S. 33, s.189-226.

EREN, Hasan (1949), “İkiz Kelimelerin Tarihi Hakkında”, *DTCF Dergisi*, C.7, S.2, Ankara, s.283-286

EREN, Hasan (1949), *İkiz Kelimelerin Tarihine Dair, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, s. 283-286.

ERSÖZ, Murat (2010), *Culuruyar Nurgun Bootur, Saha (Yakut) Türklerinin Kahramanlık Destanı*, TÜRKSOY, Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı Yayınları, Ankara.

FİLLİPOV, G. G (V.d) (2009), *Saha Bilinni Tıla Morpuologuya*, Biçik Yayınları, Cokuuskay.

GRÖNBECH, K. (1995), Çev. Mehmet Akalın, *Türkçenin Yapısı*, TDK, Ankara

HATİBOĞLU, Vecihe (1981), *Türk Dilinde İkileme*, TDK Yayınları, Ankara.

HENGİRMEN, Mehmet (2007), *Türkçe Dilbilgisi*, Engin Yayınevi, Ankara.

ISKAKOV, Ahmediy (1991), *Qazırgı Qazaq Tili, (Morfologiya)*, Almatı.

KARA, Mehmet (2009), *Hakas Türkçesinde İkilemeler, Gazi Türkiyat*, S.4, s.35-60

KARAHAN, Leyla (2008), *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınevi, Ankara.

KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih (1999), *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

KORKMAZ, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil bilgisi)*, TDK Yayınları, Ankara.

KORKMAZ, Zeynep (2003), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.

KUDAYBERGENOV S., A. TURSUNOV , C. SIDIKOV, (1980), *Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikazı*, Frunze.

MUSTAFAYEV, E. M. ŞERBİNİN, V. G. (2000) *Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul.

NASKALİ, Emine Gürsoy (1997), *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, TDK yayınları, Ankara.

ÖLMEZ, Zuhâl Kargı (1997), *Kutadgu Bilig’de İkillemeler* (1), *Türk Dilleri Araştırmaları* S. 7, s. 19-40.

ÖZ, Aynur (1993), *Özbek Türkçesinde İkilme*, *Türkoloji Dergisi*, C. XI, s. 1, Ankara, s.280-311.

PEKARSKİY, E. K. (1945), *Yakut Dili Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.

PEKARSKİY, E. K. (1959), *Slovar Yakutskogo Yazıka*, SSSR Akademiya Nauk Yayınları, C. I, C. II, C. III., St. Petersburg.

TERES, Ersin-BOZKURT, Hüseyin (2015), *Mahtumkulu Firaki’nin Şiirlerinde İkillemeler Ve Özellikleri*, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, C. 21, S.81, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.

TUNA, Osman Nedim (1950) *Türkçede Tekrarlar*, *TDED* III, İstanbul, s. 429-447,

TUNA, Osman Nedim (1982-1983), *Türkçede Tekrarlar* (2)”, *TDED* IV, İstanbul, s. 35-82.

TUNA, Osman Nedim (1986), *Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkillemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi”*, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, s. 163-228.

UBRYATOVA, E. I. (V.d) (1982), *Grammatika sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka*, Moskva:Nauka.

UBRYATOVA, Y.İ (1948), *Parniye Slova V Yakutskom Yazıke*, Yazık İ Mışleniye, C. XI, Moskova-Leningrad, s. 298-319.

UYGUN, Hatice (2007), *Kazak Türkçesindeki İkilemelerin Türkiye Türkçesindeki İkilemelerle Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

VASİLİYEV, Y. (Cargıstay) (1995), *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara.

ZAHAROV, T. V. (Çeebiy) (Oloñhohut) (1994); *Ala Bulkun*, Akademiya Nauk Saha (Yakutiya) İnstitut Yazıka, Literatırı i İstorii Yayınları, Yakutsk.

ZÜLFİKAR, Hamza (1995), *Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*, TDK Yayınları, Ankara.